

ԱՐՇԱԿ ԵՐԿՐՈՐԻ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆ Ի ՀԻՆԳ ԱՐԱՐՈՒԱԾՍ

ԶԵԿՈՅՑ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶԻՆ

Սեպտեմբերի Միևսեանի ողբերգութեանց անդրանկին է առաջիկայս՝ գրուած յամին 1857 Մայիսի 1, ըստ որում նշանակուած է բնագրին մէջ, հետևաբար՝ Մ. Պէշիքբաշեանին և Ս. Հէքիմեանի Միջագիւղի և Բերայի բաւերաքանին վրայ երևնալին ջրանի մը տարի առաջ (այն է 1860ի մօտերը)։ Հիշող այս բուականին զոր է ես և Հ. Պետրոս Միևսեան իր Արշակ Բ. ողբերգութիւնը, որ Փ. Բուզանդացիին ներշնչուած՝ արքունի տան վերակացոյ Դրաստանտի սիրայի գրուագովը, կը զանգանի մէջս երկուքն ալ, փանի որ 1832ին փառաւորի պատմութիւնն արդէն լոյս տեսած էր ի վննտիկ, զարմանալի է թէ Խէչուկ վրիպած է անոնց ուղարկութենէն, որոնց թէ՛ բաւերական է. թէ՛ ջերթողական ձաշակն և հոտաւորութիւնն այնքան սուր էր։

Գրասիրաց շատերուն մտքի մէջ գոչէ այնպէս սեռեաւ ըլլայ այն գաղափարը, թէ Պէշիքբաշեանը շատ տարիներ առաջ ապրած և գործած ըլլայ ջան զՍեպտեմբերի Միևսեան. սա կայն մենք ստուգեցինք Պագովայի և Բափաշեանի վարժարանաց սանկերու անունաց ցուցակէն, որ Սեպտեմբերի Միևսեանը, ծնած 11 Օգոստ. 1825, յամին 1838 մտած է վննտիկի Բափաշեան վարժարանը, և 1841ին, իրեն բարի վարուց և ուսմանց մէջ վկայեալ աւարտովորդ դուրս եկած է. իսկ Մ. Պէշիքբաշեան ընդ հակառակ 29 Օգոստ. 1839 տօնը է Պագովայի Միևսեան վարժարանը, և 1844ին աւարտելով Պոլիս դարձած։ Երկուքն ալ վննտիկեալ վարժարաններէն Ս. Գառա աշակերտներէն եղած են։ Գոչէ ոմանց համար անակրն կա՞ մ'երեւնայ այս բան. սակայն ստոյգ տուեալները զայն կը հաստատեն։ Բնականաբար ուրեմն Միևսեանը առաջին անգամ յղացած և գրած է Հայոց քաջարի, բայց անբախտ քաջաւորի ողբերգութիւնն. ուստի ըստ արտաքին երևութիւն Պէշիքբաշեանին անկախ Բայց դատելով մէկ կողմէն, որ Պէշիքբաշեան է.

Պոլիս դառնալէն ետքը ինչ տեսնէն սկսած է բաւերական խաղեր և ջերթութեան շարադրել, և միշտ կողմէն ալ ասոր գործը հրատարակութիւն խիստ վերջի է երանց և առանց ջրն նոքրեան կատարուած է, վասն զի ոմ մէկ խաղիկ գրութեան տարբերը նշանակուած է, միևնոյն Միևսեանը ծանանակ մը քաղաքական պաշտօններով զբաղած էր. հաշտական է, որպէսզի և երեսն առաջինը իր Սրշակ Բ. ողբերգութիւնը ներկայացման բռնականէն (Խմբ. 1857 - 1860) շատ տարիներ առաջ իսկ գրած ըլլայ, և Միևսեանը զանի կարգաւոր առիթ ունեցած. բայց այս ջննդութեան կը կարօտի։

Այս ալ բնած ըլլանք որ, թէ երկուքն ևս խաղի տեսնանք և նպատակը նոյն են, սակայն տեսարաններն և գործողութիւնը բնականաբար իրարմէ մեծապէս կը տարբերին։ Երկուքն ալ իրենց մտատիպարներուն մէջ խիզախ են և ինքնագիտ, որով կարծէք թէ իրարմէ անկախ։ Իրար է որ Միևսեանը լուին Պէշիքբաշեանի ջերթողական բոցալուին իսկողը, ինչպէս և ձաշտար և ձկուն լեզուն, որոնցմով սա դիւրաւ հմայեց իր ծանանակալիցները և հռչակեցաւ. բայց իր անձանց և իրաց նկարագիրներուն մէջ Սեպտեմբերի բնական, հոգեբանական և միշտ ըլլալ կը բռնի։ Երբ ստոյգ է Գերայ Ղ. Միևսեանին՝ և վիկենական դեսպան Մանսուր Պէշի վկայութիւնը, թէ Սեպտեմբերը նկարիչ ևս էր, այնուհետև կարելի է ըսել, թէ նոյն իսկ այս մասնագիտութիւնը՝ անոր հոգեկան և բարոյական նկարագիրները աւելի ևս ազդեցիկ և յուզիչ ընելուն կը ծառայէր։ Երկուքն ևս գեղեցիկ և վսեմի սիրահար ըլլալով՝ երբեմն գարտուղներ են պատմութեան։ Սակայն Միևսեանի քով աչքի չի զարներ զարտադրութիւնը. օրինակի համար, ըստ Ս. Միևսեանի՝ Մեծիկ Ներսիսի ուրուականն է, որ Սեպտեմբերի մէջ կը խօսի Արշակուրդ հետ, միևնոյն Պէշիքբաշեանը զանի անձնապէս իսկ ներմուծելով հոն - որ անկարելի էր, - փոխանակ Դրաստանտի խօսակցել կոտ տայ և յանդիմանել յամանեալ քաջաւորը, որ հակառակ է պատմութեան փաստաւոր։ Այս կէտս ակնհայտ կ'ընեն կարծէք, թէ Պէշիքբաշեան կարգաւոր ըլլալ Միևսեանի գործը, բայց սխալ հակացած անոր միտքը։

Արշակ Բ. վրայ 6-7 ողբերգութիւններ արդէն իրարուն ետեւ շինուած և հրատարակուած ըլլալով ցարդ, գոչէ ոմանց աւելորդ համարութիւն արայս հրատարակութիւնը. բայց ևս ալ պիտոր

ըսեմ, որ եթէ ստորգիւ Սեպուհի Միհնատեանն է Հայոց քաղաքի քաղաքորին անգրանիկ ողորդող, առանց անոր հրատարակութեան դժուար է ձեռքիտ գաղափար կազմել անոնց իրարոյ հետ ունեցած աղերսին և որպիսութեան:

Ընդհանուր աչա մի քանի նոտերով մենք կը բաշականանանք առ այժմ ի յոյս ընծայել Միհնատեանին խաղը, ընթերցողներուն բողոյով երկարաժիշտին մեանքումս վերջոյնքինն ու քննութիւնը:

Հ. Բ. Վ. ՍԱՐԻՍԵԱՆ

ՄԱՐԿԱՆԻՔ

ԱՐԵՎԻԿ ԵՐԿՐՈՐԻ, Թաղաւոր Հայոց.

ՄԵՆԵՆ ԵՐԲՈՒՆԻ, Կայսրապետ.

ՄԱՐԿԱՆ ԲԱԿՐԱՏՈՒՆԻ, սպարապետ.

ԵՐԲՈՒՆ ԿԱՄԱՐԵԱՆ, գլխավոր նախարարաց.

ՄԻՀՐԱՆ

ՎԱՂԻՆԻԱՆ

ՄԵՐՈՒԹԱՆ

ՎԱՆԻ

ՎԱՍԱԿ

ՎԱՐԴԱՆ

Կոռնակ, Թիմոսկոյ Սմարտայ.

Թիմոսկոյ Սմարտայ.

Սարգսյանց Երեւան.

Ջորախանց Հայոց և Պարսկաց.

Պարսկաց Լեւոն Բերդին:

Տեսարանն վաղարշապատ քաղաքին մէջն է.

ՀԱՆԴԵՍ ԱՌԱՋԻՆ

Քառասուն գետին եզերքը յեններու մէջ քառանգէս մը. առինքն ընդարձակ դաշտ. հետեւանց՝ գետին միւս կողմը՝ վաղարշապատ քաղաքը կը տեսնուի. առաստառ է և արևուն ժապենայ մօտ:

ՏԵՍԻՆԱ

ՄԱՐԿԱՆ (առանձին և ժպտեալ)

Անձանօթ նամակ մը հայրենեաց և պատուոյ վրայ գիտ երգողնցնելով, կը հրաւրէր որ անպատեան այս առաւօտ սա քարանձախ մէջ գտնուիմ: (քաղերով կը մտածէ) Ո՛վ և ինչ գործի համար արդեօք... նաև կը պահանջէ որ առանձին և ժպտեալ գտնուիմ, այլ և այս ժապտու երբ համայն բնութիւնը կը հանգի... (վեր վարձքալերով) Արդեօք բարեկամք թէ թըշնամոյ է հրաւրէն, ու ինչեւ սա դաշտ ընտրած

է, որ մեր վերջին պատերազմաց ասպարէզն եղաւ... Ո՛հ, ինչ դժիւր յիշատակ յանկարծ միտքիս մէջ կ'արթննայ... Սակայն քաղի համար չեք երկիւղ. թէ թշնամի, թէ բարեկամ, որովհետև զիս պատուան և հայրենեաց վրայ կ'երգողնցնէր, զալս անհրաժեշտ և սրբազան պարտք մ'էր: Եթէ բարեկամ է եկողն, բարի ըլլայ իւր գալուստն, զինքն ողորդելով ձեռքը կը սեղմեմ. իսկ եթէ դաւաճան, վայ իրեն, զի սա սուրս իւր յանգիստիւնը պիտի պատժէ: Անաւաստի արեւն իւր նաւազայթքը ձիւնապատ լեռանց վրայ կը ծագէ. զիս հրաւիրողն այդ նշանը տուած էր, ուրեմն ուշանալու չէ... Ուրից գորդին մը կը լսեմ, ինքն ըլլալու է. (ստորք քաշելով) զգուշութիւն հարկաւոր է նաև քաջաց:

ՏԵՍԻՆԱ

ՄԱՐԿԱՆ, ԵՐԲՈՒՆ

ՄԱՐԿԱՆ (մեկուսի)

Պիտի ճանչնամ սա մարդը:

ԵՐԲՈՒՆ

Ո՛ղջոյն ընդ քեզ սպարապետը Հայոց. ո՛հ, ո՛ր բարեգուշակ. ուրախ եմ և կը յուսամ որ միտքս դրածս պիտի յաշողի. զի զքեզ ինձմէ առաջ հոս կը գտնամ:

ՄԱՐԿԱՆ (ստորք տեղը դնելով, կը վագէ Երբեմնին ձեռքը կը սեղմէ)

Դու հո՛ս, ազնիւ բարեկամ Տէ՛ր Աստուած, կը խաբուիմ արդեօք. բայց ոչ, զի դու իսկ ես Երբեմն կամարեան... այլ սակայն ինչպէս կը համարձակիս վաղարշապատայ դրանց մօտենալու. ինչ գործ զքեզ դարձեալ հոս բերած է:

ԵՐԲՈՒՆ

Իմ պարտքս և հայրենեաց թշուառութիւնքս զիս միւսանգամ հոս կը կոչեն:

ՄԱՐԿԱՆ

Ք՜ն պարտքը, հայրենեաց թշուառութիւնքն. բայց չե՛ս գիտեր Արշակայ քէնը քեզի դէմ, և թէ գլխոյդ գին տրուած է:

ԵՐԲՈՒՆ

Գիտեմ, և ահա վա՛սն այսորիկ կու գամ հոս. այսօր պէտք է, որ կամ իմ և կամ իւր գլուխն իյնայ, որպէս զի Հայաստան խաղաղի:

ՄԱՐԿԱՆ

Ձիս այդ խօսքովը կը սոսկացնես: Արշակ զքեզ մինչև յերկիրն Պարսից փախստական կը կարծէ. ետեւէ լրտեսներ վազած են, զքեզ ուր որ գտնան սպանելու դիտաւորութեամբ: Երբ մենք և բոլոր արքունիքն զքեզ հետեւ կը կար-

ծնեք, դու ահաւոր թշնամոյդ այդպէս մօտ կը գտնուիս:

ՆԵՐՍԵՀ

Միթէ հայրենատեսցի մը պէս պէտք էր որ այդ վիճակիս մէջ թողուի զՀայաստան. հայրենախորի մը այժմ գտնուելու տեղն հոս է Սմբատ:

ՍՄԲԱՏ

Այո, բայց վրադ կը ցաւիմ Ներսէս, վասն զի կը սիրեմ զքեզ: Թէպէտեւ Արշակայ բանակին զօրապետն ըլլալովս, ստիպուեցայ շատ անգամ քեզի դէմ մարտ մղելու, զօրքը ցրուելով զքեզ անշնե հալածական վարքիլու, այլ սիրտս, ո՞հ սիրտս արինն և աչքս արտասուք կը հոսէին: Կը յիշէի միշտ թէ վաղուց ի վեր, մեր նախա-հարքն բարեկամութեան սերտ կապովն իրարու կապուած էին. իսկ զԱրտաշէս երկրորդ թագաւորեցնելու համար՝ քու և իմ հարցս միայն բաւեցին, իրենք միայն իրուանք բանաւորին զօրքը ցրուելով, զինքն շղթայակապ և մահուապի վիրաւոր Արտաշէսին առջև բերին:

ՆԵՐՍԵՀ (հոգառոց հանելով մը)

Ափսոս, որ այն երջանիկ օրերուն յիշատակն միայն մնացեր է այսօր:

ՍՄԲԱՏ

Այն օրէն ի վեր իրենց բարեկամութեան կապն անելի ևս պնդելով, զՀայաստան օտարի լուծէն ազատեցին և իրենց մանկատանակ թագաւորին ձեռնտու և խորհուրդն ըլլալով, զաշխարհս բարեկարգելու աշխատեցան. ո՞հ, յիրաւի քաղցր յիշատակ, իսկ քու հետք քանի՞ քանի անգամ քովէքով պատերազմած ենք՝ հայրենիքը պաշտպանելով. երկուքնիս միատեղ զօրաւոր էինք և անարկու թշնամաց: Կը ցաւիմ մեծապէս, զի այսօր իրարու հակառակ կողման զլուխ կե-ցած և իրարմէ բաժնուած, տկար ենք, թէպէտեւ մասնաւոր բարեկամութիւննիս նոյն ըլլայ: Ափսոս որ կը ըռնադատուիմք այսօր ընտանի պատերազմօք աւերել և քանդել սա սիրելի երկիրը. փոխանակ որ միանալով մեր պարտքն էր ներքին խախտել գահին նեցուկ ըլլալ և յառաջակայ թշուառութենէ ազատել զՀայաստան:

ՆԵՐՍԵՀ

Այլ և այժմ երկպառակութիւնն ի բաց թողլով, կրնանք իրարու հետ միաբանիլ:

ՍՄԲԱՏ

Այո... այլ զքեզ տխուր կը տեսնեմ. անտա-րակոյս այս անգամ կու գաս յուսմահտութեամբ Արշակայ կատարութեան առջև զքեզ նետելու: Եթէ այդ է որոշուիմ, զօրն որ ըսածէդ կ'են-թաղեմ, ա՛հ, փախի՛ր և ծածկէ՛ պատուական զլուիդ, կ'աղաչեմ զքեզ. վասն զի Արշակ չիպի-

տի զթայ վրադ, զի գիտէ որ դու ես զլուին ապստամբաց:

ՆԵՐՍԵՀ

Ե՛ս փախիմ, երբ հայրենիքս կը հեծէ... ա՛հ ոչ: Վասն իմ մի վարանիք Սմբատ. հայրենեացս համար կենալ, ո՞հ, և ոչ բան մը աչքիս կ'երևայ: Զը ամբերեցի տեսնալ հեռուէն Հայաստանի աղէտքը՝ առանց արտասուելու. սիրտս գալարե-ցաւ սա սիրելի երկրի վրայ, երկիր՝ որ սա-մանակից ազգաց ալ նախանձը կը շարժէր, երկիր՝ ուր և օտարք կը գաղթէին, որպէս զի խաղա-ղութեան օղը շնչէն. վաճառականութեամբ, երկրագործութեամբ, զեղարուեստիք, վերջապէս ամէն առաքինութեամբ զարդարեալ, դիցազանց բոյն մ'էր Հայաստան:

ՍՄԲԱՏ

Իրաւունք ունիս Ներսէս:

ՆԵՐՍԵՀ

Թագաւորն իբրև իւր որդիքը կը հոգար և կը պաշտպանէր զօղողութեան, սոքա ալ իրենց հօրն ունեցած որդիական ակնածութիւնը և սէրը կոյր հաւատարմութեամբ կը հատուցանէին: Բանակն զոհ ստիւ, արինը թափելով և կենանքն անգամ զոհելով, թագաւորաց դքսականը մինչև հեռու յաշխարհս կը տանէր, անձանքն է և այլալեզու ժողովրդոց սովորեցնելով զիրենք յաղթողաց անուանքը: Սա դաշտերն, զօրս ընտանի կոխներն այժմ՝ զերեզման դարձեցած են, և ուր այնչափ դիւցազնիք կը ննջեն, ատեն մը սոկեմիւնջ հասկերով ծածկուած էին: Հինաւորցն Նրափայ և Նիբարուսի վրայ անհամար նաւեր կը լողային, հեռաբնակ ազգերը իրարու վաճառականութեամբ կը միացնէին: Ափսոս, այսօր ամէն բան կերպարանափոխ եղած է. մարդ մը բաւեց ամէն կարգ և օրէնք տակն ու վրայ ընելու, եթէ այն պիտի արժանի է մարդ կոչուելու, թող թէ Արշակունի:

ՍՄԲԱՏ

Բայց նոյն երջանիկ օրերն կրնան միւստանգամ ծագել Հայաստանի:

ՆԵՐՍԵՀ

Կը տարակուսիմ, քանի որ սա հրէշն գահին վրայ նստի: Ափսոս, մեծն Տրդատիոս սա պալ-ծառ ցեղին վերջալոյսն եղաւ. ամէն փառք իւր հետ չիջան և ահաւոր գիշեր մը իւր տեղ փո-խանակեց: Կարծես թէ Աստուած մը բարկացաւ ժողովրդեան ապերախտութեան վրայ, Էրես դար-ձուց մեզմէ, որք մնաց Հայաստան, զի այնու-հետ և ազնիւ շառաւիղէն անպիտան ճիւղեր սկսան երևալ: Խոսքով երկրորդ ընթանի իւր հօրն. ո՞չ անոր քաջութիւնը, ոչ առաքինութիւնը և ոչ հաւատքը կ'ունենայ: Վասն Տիրան՝ Գունաց և միանգամայն խուճաղուժ Պարսկին լուծին

տակ հենել կու տայ մեր հայրենիքը: Իսկ Արշակունի վարքն քննել ալ ծածուկ չէ:

ՍՄԱՐՏ

Դժբաղդաբար ոչ:

ՆԵՐՍԵՆ

Ոճրօք, եղենազործութեամբ և անառակութեամբ՝ իւր հարցն փառքը բոլորովին չիշուց, չարութեամբն իւր հայրն ալ անցուց. զԱյաստանն ձեռքին մէջ խաղալիք մ'ըրած՝ ուզածին պէս կը շարձարէ. հայրենասէր իշխանաց զուխները կտրելով, կ'ուզէ իւր կամեաց տակ ճնշել զհայրենիս: Վերջապէս ընտանի պատերազմաց սա բոցը վառեց. եղբայր եղբօր հետ կը կռուի, հայրն զիւր որդին, որդին զիւր հայրն կը զաւէ. թագաւորն խրախուսեալ իւրաքանչիւր ոք՝ իւր մասնաւոր վրէժը թշնամիին կը հանէ: Երկաթն ու կրակն զաշխարհս փճացուցին. որչափ տուներ կործանած, որչափ ցեղեր աներևոյթ եղած են. քաղաքներն յանապատ ու դաշտերն ի գեղեման դարձած են. որքը երեսի վրայ լքուած են ու սողն երկրիս մէջ կը տիրէ: Իսկ որպէս թէ այդչափ աղէտք չըբաւէին, Յոյնք սահմանաց կը մօտենան, Պարսիկք խռովութենէն օգուտ քաղելով սահմանքը կ'անցնին և ամէն բան սրոյ և հրոյ կը մատենեն:

ՍՄԱՐՏ

Կը կարծես թէ անկարելի՞ր աչօք զայս ամէն աղէտ կը տեսնենք:

ՆԵՐՍԵՆ

Եթէ այդպէս է, մեր է ապա նախարարաց խումբն, որ անոնք դէմ ելլալով՝ զանոնք վնասէ ու խռովութից բացած ատուրաւանքը կործանէ: Ախտոս, կամ ի բերան սրոյ ինկած են և կամ մեզի պէս ահ և դողով լերանց մէջ փակուած, կարեկիր աչօք հայրենեաց թշուառութեանց վրայ կ'ողբան. այլ մինչև ցերբ: զԱշխարհս խաղաղացնելու աշխատող մը չըկայ, իւրաքանչիւր ոք իւր զելոյն ճարը կը նայի: Հայրապետն միայն կարող էր երկու կողմը իրարու հետ հաշտեցնելու, բայց ինքն ալ Արշակայ ապաշատելուն վրայ յոսանաւորելով, երեսը ծածկած է:

ՍՄԱՐՏ

Բայց էս յոյսս բոլորովին կորուսած չեմ:

ՆԵՐՍԵՆ

Իսկ ի՞նչ բանի վրայ հիմնած էս այդ յոյսը: Բայց էս ըսեմ քեզ, Բագրատունեացք իշխան. Արշակ որ իւր եղբորորդւոյն նախնանելով դաւեց, իւր հայրը խեղդել տալ յանդգնեցաւ և զՈղոմ պիտի իւր կինը չըլտուած անօրէնութեամբ մը թուաւորեց, կը կարծեմ թէ մեզ պիտի ինայէր, մեզ որ խեռ աչօք կը տեսնայինք իւր անառակութիւնքը: Կը կարծես թէ քեզ ալ պիտի ինայէ՞:

Սմբատ, զքեզ այժմ բռնադատեալ կը պատուէ, զիսն զի գիտէ որ բանական զքեզ կը սիրէ, մահաւանդ այժմ որ Յոյնք կը մօտենան և Պարսիկք սահմանքը անցած են. սակայն կը վախենմ...

ՍՄԱՐՏ

Զայս էս ալ գիտեմ. բայց կը պահանջեմ որ այս տագնապողական ժամուս վատութեամբ մը Արշակայ քուէն հեռանամ. ահ, ոչ. վտանգն ակներև է: Բարեբաստութեան ատեն իւր շնորհքը վայելեցի. թշուառութեան մէջ ալ իրեն կը ծառայեմ:

ՆԵՐՍԵՆ

Ազնիւ սիրտ. այլ կը խրատեմ զքեզ չըխաբուիլ անոր կեղծաւոր հրապուրանքն. գուցէ յաշող միջոցի մը, գուցէ օրուան մը կը սպասէ, որպէս զի քու կենսոյդ ալ բառնայ. վստիզ, թագադիր ասպետ, բանակին սիրելի եղած օպարապետ մը, իւր աչօք խայթելու չափ սուր փուշ մ'է:

ՍՄԱՐՏ

Թէպէտե ամէն ապերախտիք սպասեմ Արշակէն, ի վերայ այս ամենայնի էս կը ջանամ մինչև ցվերջին շուշնջ իմ պարտքս կատարելու: Իսկ ի՞նչ է քու միտքդ այժմ:

ՆԵՐՍԵՆ

Ահաւասիկ. թէպէտե գիտեմ թէ Արշակայ ատելութիւնն զիս շարաշար հաւածէ, սակայն ի՞նչ ձեռքս կ'անցնի, ըսի՞ լեռներու մէջ փակուած կենսոս անցընելով: Միթէ մեր նախնի դիւցազունք այդպէս կ'ընէին. կենսո մ'ունիմ և զայն Հայրենեաց երջանկութեան կը նուիրեմ, զի բաւական ապրեցայ: Ըսի, և լերանց չորս կողմը պտտելով՝ ճայն տուի պահուցում նախարարաց, անոնց սրտին մէջ հայրենասիրութեան բոցը վերստին արծարծեցի, քաշալերեցի, յուսացուցի զիրենք, Հայաստանի թշուառութիւնքը ճիշդ զոյնեղով նկարագրեցի և իրենց հետ այս առաւօտ հոս գտնուելու խօսք զրի:

ՍՄԱՐՏ

Ի՞նչ յանդգնութիւն, վաղարապատայ քով, գրեթէ Արշակայ աչքին առջև ժողով կազմել, մահաւանդ այս ժամանակիս մէջ, երբ կասկածն ամէն տեղ լրտեսներ սփռած է և ի ձեռս մահաւորողաց համար դահճի տապալի պատրաստ... Ո՛հ, այդ անսովոր յանդգնութեան Ներսէն միայն բաւական է... ապա զիս ինչու կը հրաւիրէք:

ՆԵՐՍԵՆ

Ըսէ՛, քաշող Սմբատ. ամենին կասկած չ'ունիմ քու հայրենասիրութենէդ. գիտէ որ քու սիրող ալ կը ճմլէր հայրենեաց վրայ. Արշակայ բռնած ոճին դու ալ չ'էիր հանձն, ու գմբք բռնադատեալ

կը հալածէիր, երբ ես նախարարաց ի գլուխ անցած՝ Արշակայ դէմ հռուեցայ: Չիս յաղթեցիր, զօրքս ցրուեցիր, սակայն սիրտս եւ միտքս նոյն են. զԱրշակ իբրեւ անպիտան եւ վնասակար աշխարհսո՞ զանէն վար անուել եւ տեղը իւր որդին զՊապ թագաւորեցնել, պատժել զբռնաւորն քանի որ ի ձեռս իւր ինկած է՛նք: Ապա ամէն վտանգ աչք անուել, նախադասեցի զգեզ ալ յայսօր եւ մէջ մեր հրաւիրել եւ միատեղ խորհել Հայաստանի բարեկարգութեան նկատմամբ:

ՍՄԱՐՏ

Ախոս...

ՆԵՐՍԵՆ

Ի՞նչպէս մեկնեմ սրտիդ այդ ձայնը, միթէ հայրենեաց թշուառութիւնքը ցամաւը, թէ անօրէն եւ վատ թագաւորին զատուիլ չ'ուզելդ այդ հառաչանքը կ'արձրեն:

ՍՄԱՐՏ

Ինչո՞ւ կարող է՛մ թեզ հետեւել, քաջ Ներսեն. սակայն, ո՞հ, կենդանի է Աստուած, զի կը գովեմ մեր առաքինութիւնդ եւ կը զարմանամ վեհանձնութեանդ վրայ:

ՆԵՐՍԵՆ

Մեկնէ՛ միտքդ, սպարապետդ Հայոց... է՛հ, եթէ անօգուտ եւ մոտոյ գարմանդով մը չըլատաւարով, գայիր իր ձեռքը սեղմուեալ... եկ, եկ, քաջը, միանալով մեզ հետ, խորտակեց սա երկթէ լուծը, բռնաւորին գերութեան շղթայքը:

ՍՄԱՐՏ

Անհնար է, Ներսեն, թերեւ այժմ. նախազգացում մ'ինձ կ'ազդէ, թէ մեր երկու ցեղերն իրարմէ գտնուելու չ'են. եթէ Արշակունիք սահմանաւ են յերկնից՝ Հայաստանի թագաւորութեան, Բագրատունեաց պաշտօնն ալ իրենց թագազիր ըլլալն է՛հ հախնիքս՝ իւր նախնեաց շատ եղախտապարտ են. Բագրատունեաց պաշտօնն՝ իրենց կեանքը միշտ նուիրեն իրենց եւրոպականաց. ես չ'եմ խոտորի հարցս օրինակէն. Թէպէտեւ ես ալ քու աչքովդ կը տեսնեմ Հայաստանի աշէպը, Արշակին Հայոց թագը կրելու անյարմարութիւնը. թէպէտեւ կը լսեմ ստահիւս եւ անարգ փաղաքուշից՝ իրեն թելադրած չար եւ թունալից խորհուրդքը, ի վերայ այսօր ամենայնի իմ թագաւորս եւ Արշակունին՝ իր կրկնեմ թեզ. իմ պարտքս է իրեն հաւատարմութեամբ ծառայել, զիկն խրատել, զգուշացնել, աչքը բանալ, որպէս զի փորած անդունդին մէջ չըզորի. բանակը երդուցնընել ի հաւատարմութիւն, ամօգուտները գոհ ընել, հալածել իւր թշնամիքը, ապրտաճանրերը նուանել, թէեւ անոնց մէջ գեղի պէս բարեկեան ալ գտնուի, եւ արիւնք թափել, առաջուց գիտնալով ալ որ վատի մը համար կը թափեմ, որուն յարգը երբեք չիպիտի ճանչցուի: Ուստի չ'եմ կրնալ հրաւիրդ ընդունել. սակայն պատուոյս վրայ կ'երդնում եւ յարեւ հարցս, թէ գաղտնիքդ...

ՆԵՐՍԵՆ

Ախոս այդ գեղեցիկ առաքինութեանցդ, զորս վատ բռնաւորի մը ոտից տակ կը նետես:

ՍՄԱՐՏ

Իմ հակատագիրս է. բայց զքեզ, Տանուտէրդ Նամասարեան, զքեզ կը սիրեմ ու կը մեծարեմ որչափ ալ ինձ հակառակ մտածես եւ որչափ ալ Արշակայ թշնամին ըլլաս: Չքեզ կ'ատէի եթէ անոր բարեկամն ըլլայիր, զի դու ազատ ես: Իսկ որչափ ալ հարկադրեմ զքեզ հալածելու, բնաւ սէրս անութեանն ու մեծարանքս արհաւիրահանաց չիպիտի փոխուին. թագաւորիս թընամին ես, բայց իմ բարեկամս եւ միշտ քու առաքինութիւնքդ պիտի գովեմ. ձեռքս ալ միշտ պատրաստ պիտի մնայ սեղմուել առաքինւոյն ձեռքը: Ահ, ինչո՞ւ կարող է՛մ զձեզ ամենքնիդ ալ գովել, ինչո՞ւ զի ձեր մէջ կը գտնուի այնպիսի անձինք, որոնց միտքն զԹագաւորութիւնն կործանելով՝ Պարսից վահանով է սա սիրելի երկիրս, ու գործիւնեւութիւնն ջնջելով վերանայանել աւարուանքը. ո՞հ, այդ անհանգուստի է:

ՆԵՐՍԵՆ

Է՛հ, ես ալ չեմ հանդուրժեր. Հայաստանի պաշտպան սուրբերն թող նախ պատժեն այնպիսի անօրէնները եւ ապա մեր սուրին: Սակայն արեւն ծագեց պէտք է որ բաժնուինք. ձեռքսդ դաշնակցեալ նախարարք այժմ պիտի գան: Սիրելի հայրենիք, կը տեսնամ որ ազատութեանդ համար դեռ շատ արելն պիտի թափես: Կը ցաւի որ չըկրցայ զքեզ ի մեր կողմը ձգել. զի քու սրբոյդ եւ անուանդ վրայ մեծ վստահութիւն ունէի:

ՍՄԱՐՏ

Բարեկամութեան վրայ անելի վստահ եղիր. զի եթէ քեզ միանալով չ'եմ օգներ, գոնէ միշտ քեզ սրտակից կը մնամ եւ թագաւորին քով քեզ պաշտպան. բայց այդչափ միայն ձեռքս կուգայ: Յաղաթիւնեանդ գլուխս կը ծեմեմ, իսկ անկուճկ կը շանամ քաղցրացնելու. եւ յոր կողմն ալ բարձր յաշողէ, Սմբատ բագրատունին միշտ նոյն պիտի մնայ, այսինքն հաւատարմի բարեկամ: Ի վերայ այսօր ամենայնի չ'եմ յուսահատիր Արշակայ վրայ նոր փորձ մ'ալ ընելու, գուցէ յաջողիմ զձեզ իւր հետ հաշտեցնելու: Բայց դուք զգուշացէ՛ք Վաղարշապատայ մօտենալու, զի սա հաշտերն եւ լեռներն լի են լրտեսք. թշնամաց հասնելուն լուրն, զօրքը գիշեր ցորեկ չարժան մէջ կը պահէ, եւ յիշեցէ՛ք, թէ Արշակ կապածոտ է եւ անգութ: Ողջամբ մնաս, ինչ որ ալ պատահի, զաշարիտիս միշտ մեր աչքին առջին ունենալու եմք:

ՆԵՐՍԵՆ

Ե՛րթ խաղաղութեամբ: (Սմբատ կ'ըջայ)

(Շարունակելի)

ՍՅՈՒՆՆ ՄԻՆԱՍԵԱՆ